

ԹԱԳԱՒՈՐԼԵՐԱՆՑ

(ՏԵՍ Էջ 140)

Սիւնիք Տիկինն մասա սեղանատունը միտքը
գնեցով պատուելու բոլոր կերակուրները առանց
ծախք վճարելու: Մարիննա շատ լքեալ կը
թուէր. բայց մանկամարդոց փոփոխամտու-
թիւնն այնչափ է որ երբ տեսաւ զրօսանաց վայ-
րը ուր մեզ սեղան պատրաստուած էր՝ ուրա-
խութեան ձայն մ'արձակեց: Գորշագոյն մայրի
մը մէջ դաշարեաց վրայ պզտիկ անկիւն մ'էր
սեղան. բարակ և խիս կանաչութիւն մը զորքի
տեղ կը ծառայէր, քանի մի մեծամեծ նարթոք
և դափնիք վրանի տեղ կը ծառայէին և ուղղորդ
ժայռաւոր որմէրը կը ծածկէին: Կապուտակ
գեղեցիկ գգնէթ մը մեր գլխուն վրայ կը տա-
րածուէր, կրկին երկայնաձիգ անգէղձ՝ որք տա-
րածուէր թեւք օդայ մէջ կը կենային՝ կարծես
թէ 'ի զրօսանա աւաց արգելուած էին յընթա-
ցից: Սրահին մէջ անկիւնը ականակիտ աղբիւր
մը նման աղամանգի իւր անշուք աւաղանին մէջ
լուսթեամբ կը հոսէր, և բարձրանալով եղբ-
նէրէն գուրս կը զեղայր. և իբրև արծաթափայլ
հոսանք մը՝ վար կը սահէր լերան հակառակ
զառիկայրէն: Այս կողմէս, տեսարանն յանաս-
ման կը տարածուէր մինչև Պենանէլիի դադաթն
Ամենիք վրայ նայող սպիտակ հոյակապ պալատը,
խիտ առ խիտ միթեմեայ անտառներն, փռշլից
զառան, չիմտի սպիտակ և ծեփեմալ մը միջու-
ղին պէս գալարեալ թիկունքն, և այն հիւսիսեան
Սարոնիկի ծոցն, այնքան կապոյտ՝ որ կարծես
թէ երկնից կտոր մը վար ինկած էր: Յայտնի է
որ Սիւնիս Տիկինն հիմնադրւած արամազորութիւն
չունէր, և սակայն ինքն ու հոյակապ զր. այս
պիսի չքնաղ տեսարանի մը վարժուց քիչը շատ
սուղ պիտի լինէր Լոնտոնի կամ Բարսելոն մեջ:

Սեղանի դիւցազանց ժամանակի պարզու-
թեամբ պատրաստուած էր: Սեպտ հաց մը,
գիւղի փուսն մեջ եփուած, դաշարեաց վրայ դա-
լորշի կ'արմակէր և իւր գլխու պաշտ պա-
շտուոյ չափով՝ հոտառութիւննիս կը քրտէր:
Մածուան գուշի մը մէջ կ'երեւոյր, խոլոր մի-
թապտուղք և գալար դարպազպղձ՝ նոսր և
անհարթ պիսիտակներու, վրայ գիշուած էին:
Թաւամաղ ուռած տիկ մը՝ անպատշաճ կերպով
քանգակեալ կարմիր պղնձե գաւաթի մը թով կը
կենար, Ալեքսի պանիրն փափէ մը վրայ դրուած

եր' որոյ մէջ նոսր ճնշուած էր, և քեւ ճնշման
նշանը կը կրէր: չինգ կամ վեց պիտուական բացառ
հազարք մեղի համար ընտիր աղան կը լինէին,
բայց առանց համամանաց: Թաղաւորն իր գիւ-
ղական արծաթեայ սպորանքը մեղի գործածու-
թեան համար տուած էր՝ որք էին դանակով փո-
րուած փաղաքանք, որոց հետ իբրև շքեղու-
թեան տաւալութիւն մը՝ մեր հինգ մատանց
պատառաքաղն ունէինք: Մեղի միս մատակարա-
րելու զիջումն չբրին. բայց անոր փոխարէն Ալ-
մուռոսի ոսկեգոյն ծխախոտն սքանչելի մարս-
ղութիւն մը կը խոտաւանայր ինձ:

Թաղաւորին պաշտօնեայ մը մեղի ծառայելու
և խոտանից մտիկ ընելու պաշտօնն ընդունած
էր: Զառադէմ՝ Գործույնի էր, ոսկի մատանի
կրող որ և անգլիերէն գիտէր: Գաղտնիքը հացը
մաս մաս կարտէր, և առատաձեւանութեամբ
բաժնեց մեղի, աղաչելով որ առանց պինձու-
թեան վարուինք: Սիւնիս Տիկինն, առանց դա-
դրելու ուռեկէն, քանի մի խորիտ հարցմունք
ըրաւ իրեն. « Պարոն, ձեր տէրն ստուգի միտքը
գրած է՝ թէ իրեն հարկւր հազար ֆրանք փր-
կանք պիտի վճարենք »:

— Այդ նկատմամբ ապահով է, տիկին:

— Վասն զի ձեռնարկը ՂԱգոյնացեալ:

— Շատ աղէկ կը ձանձրան, տիկին, ինչպէս
ես ալ: Փորձուի մէջ շատ աղծողական անգ-
ղիացեաց բով յաճախեի եմ. դատաւարաց քով:

— Այդ բանին համար արարականից եմ շեղու-
նայոց: Սեպտուպի ըստ որ մեծ համբար-
ութիւն ունենայ, վստի զի յուսացած հարկւր հա-
զար ֆրանկին երկայն ասան պիտի սպասէ:

— Եանձնից հախն իմացնելու ձեզ՝ որ միշտ
մայիս 15, ձիւղ կէտօրը պիտի սպասէ:

— Իսկ եթէ Մայիս 15ն կէտօրը չլինարէնք:

— Յետոյ սրտի նա զուրիտիգ պիտի կարե-
նիպէս նաև օրիորդինն: Մարիննա թողոց
ձեռքն հացը զոր գէպ 'ի բերանը կը ասուէր:
« Խմելու քիչ մը զինի շնորհք ըրէք »: Ըստ:
Աւազանի լէցուն գաւաթը իրեն երկնցառոյ,
բայց հազն թէ չըթանց մերձեցոյց զղուանաց և
սարսափման աղաղակ մը փրցուց: Ինչո՞ր օրիւր
զին կարմիր թէ թուանտարուած է զինն: Ես
զինքը վատահացուցի մեկ ընձով գաւաթը պար-

պելով. մի վախճար ըսի իրեն, ուեաին է այն:

— Ի՞նչ ուեաին:

— Գրինին տիկերու մէջ չի պահուիր եթէ քիչ մը ուեաին չգործի միջը՝ որ զայն տպականու-
թենէ ազատ կ'ընէ. այս խառնուրդս հաճելի
չընէր զգիրին, սակայն կը տեսնես որ առանց
վտանգի կրնայ խմուիլ:

Իմ օրինակս տեսնելով հանգըծ Մարիաննա
և իւր մայրն ջուր բերել տուին: Առաջակն աղ-
բիւրը վազեց և երեք քայլ առնելով դարձաւ:
« Լաւ կ'ըմբռնէք, տիկնայք, ըսաւ ժպտելով,
որ թագաւորն ձեզի պէս երեւէի անձինքը թու-
նաւորելու սխալմունքը չի գործեր»: Եւ ինծի
գառնալով ըսաւ. « Իսկ ուր, պարոն ուսուցիչ,
պատուէր ունիմ իմացընելու ձեզի որ երեսուն
օրուիք կատարելու ձեր ուսմունքը և վճարելու
գումարը: Թէ ձեզի և թէ այս տիկնանց, գրելու
պէտք եղածը պիտի տամ:

— Ենորհակալ եմ, ըսաւ Սիմոն Տիկինն: Կը
մոտենէք այդ բանիդ վրայ, եթէ ութ օրուան
մէջ չազատինք:

— Եւ ո՞վ պիտի ազատէ, տիկին:

— Անգղիս:

— Հեռու է այն:

— Կամ հեծեղազօր գունդ մը:

— Կը մաղթեմ ձեզի այդ յաջողութիւնը. հի-
մաղու հիմայ բան մը կ'ուղէք որ կարենամ տալ
ձեզի:

— Նախ և առաջ ննջելու սենեակ մը կ'ուզեմ:

— Հոս մօտ այրեր կան, որ Ալտո անունը կը
կրեն: Հոն հանգիստ պիտի չըլլաք. ձմեռը ոչխար
ներու փառախ եղած էին, որոց հոտը գեռ-
մնացած է: Վարը հովուաց քովէն երկու վրան
առնել կու տամ, և հոս կը բանակիք.... մինչև
որ հեծեղազօրն հասնի:

— Աղտիսին մ'ալ կ'ուզեմ:

— Եստ գիւրին: Մեր մարդիկն գաւալ կ'իջեն
և առաջին գեղացի աղկան որ հանգիպին կը
բռնեն զայն և կը բերեն.... միայն թէ սպայա-
կոյան լըլլ տայ:

— Իտրձիւղ զգեստներ, ճերմակեղէնք, զար-
դարանաց սպասք, ռճառ, հայելի, սանար, բուր-
մունք, խորգ. հիւսելու կարկաս մը, մէկ....

— Այս շատ բան կ'ուղէք, տիկին, և այս ամէն
բանը գտնելու համար, հարկ է Աթէնքն առ-
նունք: Բայց կրցածնուս չափ կ'ընենք: Իմ վրաս
վտանգ եղէք, իսկ սպայակուտին վրայ այնչափ
մի՛ վտանգէք:

— Աստուած ողորմի մեզ, ըսաւ Մարիաննա:
Զօրաւոր արձագանգ մը պատասխանեց. փի-
րիէ ելիսուն (Տերո ողորմա): Բարի ժերն էր որ
մեզի այցելութեան կու գար, և քաղելու միջոց
զբաղանաց համար կ'երգէր: Սիրով եղունքն
զմեզ, մեզքով լի անօթ մը խոտին վրայ դրաւ, և
քովէրինս նստաւ. « Առեւ, ըսաւ մեզի, և կէ-
րէք, աղանդերն իմ մեղուներս կու տան ձեզի »:

Սոս Ժեռքը սեղմեցի. Սիմոն Տիկինն և իր աղ-
ջիկն գտնամարտութեամբ երեսնին գործադնին.
Կը պնդէին թէ աւազակաց գործակիցն է: Խեղճ
պարզամիտ այնչափ չար էր, միայն իւր աղօթք-
ները գիտէր երգել, փոքրիկ միջոտները դար-
մանել, անոնց պարուղը ծախել, վանդին եկա-
մուսները ժողովել և ամենուն հետ խաղաղու-
թեամբ ապրել: Զափաւոր խելիք ուէր էր, ա-
մենէն գիտութիւն չուներ, իւր վարքը անմեղ
աղէկ լարուած մեքենայի մը նման: Զեմ կարծեր
որ պայծառ կերպով կարենար բարեն չարէն
զանազանել, և կամ պատուաւոր մարդու մը և
աւազակի մը մէջ մեծ զանազանութիւն կա-
րենար գնել: Բովանդակ իւր գիտութիւնը կը
կայանար ամէն օր չորս անգամ ճաշելու և խո-
հեմարար երկու գինւայ մէջ ապրելու, ինչպէս
ձուկ մը երկու ջրոց մէջ: Հանգերը այսու իր
կարգին միանձնաց լաւագոյններէն մէկն էր:

Մեզի բերած ընծայն չորհակալութեամբ ըն-
դունեցայ: Այս կէտ մը վայրենի մեղն Գաղղիոյ
մէջ կերածնուդ կը նմանի, ինչպէս այժմեան
միսն գառան միս: Կարծես թէ մեղուններն ան-
երևոյթ միջի գործեաւ մի (alambic) գտնի էին
լերան բլորն անուշահամութիւնները: Կարա-
գով հանգըծ հացի պատասխերս կերած միջոց
մոռայ թէ մէկ ամսուան մէջ կամ ժամանակին
հազար ֆրանք պէտք է գտնել և կամ սրով
մեռնիմ:

Իսկ միանձն ալ քիչ մը զովանալու հրաման
խնդրեց և առանց պատասխանի սպասելու, ա-
ռաւ գաւաթը և լեցուց մինչև բերանը, և ետեւ
ետեւ ամենուս առաջնութեան համար խմեց:
Հինգ կամ վեց աւազակք, հետաքրքրութենէ
շարժեալ, սարգելով սրտհին մէջ մասն, իրենց
անուամբ կանչեց զանոնք և իւրաքանչիւրին հա-
մար ալ խմեց իրեն ոգւով արգարութեան: Փիչ
վերջը անիծել սկսայ էս նորա այցելութիւնն:
Գաւին մէկ ժամ վերջը աւազակաց խմբին կէ-
սը մեր սեղանոյն չորս կողմն նստած էր: Թա-
գաւորն հեռու եղած միջոց, որ սենեկին մէջ
կէսօրուան թէթեւ քուն մը կ'ըլլար, աւազակք
մի առ մի կուգային մեր բարեկամութիւնն ստա-
նալու: Մին ծառայութիւններ կ'ընէր, ուրիշ
մը բան մը կը բերէր, այլ ոմն առանց պատ-
ճարու և գովաւարութեան ներս կը մտնէր,
իրեն թէ իւր տունն ըլլար: Աւելի ընտանիքն
բարեկամաբար կը խնդրէին որ մեր պատմու-
թիւնն իրենց ընեմ, իսկ երկնոտներն իրենց ըն-
կերենքուս ետեւ կը կենային և զիրենք անզաւր
կերպով մեր վրայ կը մղէին: Ոմանք՝ յազեալ մը
տեսութենէն՝ կը տարածուէին խորդին վրայ և
պարզութեամբ Մարիաննայի առջև կը խոր-
գային: Իսկ լուսերը շարունակ վեր կ'ըլլէին,
և իրենց նախկին տեղան ներկայութիւնն այն-
չափ համարձակութիւն կուտարանոն, որ երեք
կամ չորս հատ ձեռքիս վրայ բռնեցի: Անկա-

րելէ էր իրենց արածելու իրաւունքը զանազան մարդէր չէի, այլ հասարակաց մարդագետին մէջ Այս վայրկեանս առանձնուծեան քառորդ մը ժամաւ փոխարէն՝ սիրով կու տայի հաւաքածոյն երեք ամենագեղեցիկ բոյսերը: Սիմըն տիկինն և իւր դուստրն չափ կը դռուշանային իրենց զգացմունքն ինծի յայտնելէ, բայց ակամայ ցնչաւ ֆիւրով կ'իմացնէր որ նոյն մասովմանց մէջ են իրենք ալ: Նոյն իսկ յուսանաւ նայուածք մ'աւ տեսայ իրարու մէջ որ յայտնի կը նշանակէր թէ սպայակուտն զմեզ աւազակներէն պիտի ազատէ, իսկ այս լուսերէն ո՞վ պիտի փրկէ զմեզ: Այս լուի տրտուռն սքախ մէջ ասպակական զգացմունք մը արթնացուց: Տանջուիլը յանձն առնր էի, բայց Մարիաննայի տանջանքը անտեսել կարողութենէն վեր: Աներկիւզ կերպով ոտք ելայ և զմեզ տաղտակաւ որոնողներուն ըսի.

« Սմէլքիդ ալ հեռացէր: Թագաւորն մեզի հոս մնաւ սահմանէ, մինչև որ փրկանքը հասնի, հետեգիտ տարելու: Բաւական սուղ եղաւ մեզի բնակութեան վարձք՝ որպէս զի առանձին կարենանք կենալ: Զճք ամբընար սեղանի մը շուրս կողմն հացկտակ կանց պէս դիզուելի Հոս գործ մը չունիւ: ձեզի պէտք չունիւ, բայց միայն ձեր այս տեղէն հեռանալուն պէտք ունիւնք: Կը կարծէք թէ կրնանք փախչիլ. ուսկից, ջրվճարէն թէ թագաւորին սենեկէն: Ուրեմն զմեզ հանգիստ թողուցէք: Քորֆուցին, գաւառ վանտէ գիրկէ, և եթէ կ'ուզէի կ'ողնեմ քեզի: »

Ըսի և գործադրութեան ձեռք զարկի: Դանդաղ կտտիւր կը մղէի, քնադողները կ'արթնցնէի, միանձն կը ցնցէի, զՔորֆուցին ինծի օգնելու կը ստիպէի, և քիչ ատենէն աւազակաց խումբն որ զինեալ էր գառլոյներով և տարակազկներով, ոչխարի հեզութեամբ մեզի թողուց տեղը. ոմանք աքացելով, պզտիկ քայլեր առնելով, ուսերով ընգրկեմանալով և գլուխին զարձակելով, դուրս րոյի տալոյց նման, որոց անդստեանն ժամանակն անցած լինելով՝ ուսման երթալու կը բռնադատեն:

Վերջապէս առանձին էինք Քորֆուցինն հետ: Սիմըն Տիկինը ըսի. « Տիկին, ահաւասիկ առանձին ենք. կը հաճիք որ բնակարանն երկու բաժնէք: Ինծի վրանս կանգնելու համար պզտիկ անկիւն մը բաւական է: Այս ծառերուն ետեւ ինծի համար աղէկ է, միացանք ձեզի: Քորֆուցին կ'ուռնայ ազբիւրը՝ որոյ մերձատեւութիւնն ձեզի նեղութիւն պիտի չպատճառէ, վասն զի Ընդուն լեռան անդիւի կողովը գահալէծ կը թափի: »

Այս ըրած առաջարկութիւններս բաւական տգիտութեամբ ընդունեցան: Այս տիկնայք կ'ուզէին որ բնակարանն բոլոր իրենց մնայ, և ես աւազակաց մէջ քնանամ: Սաոյդ է որ այսու բաժանմանը բրիտանական քինիլը (գգուշու թիւնը) բան մը չաճած կը լինէր, բայց ես ուշուր Մարիաննայի տեսութիւնը պիտի կորսնցնէի:

Եւ գարձեալ միտքս դրած էի լուսերէն հեռու պառկել: Քորֆուցին իր պահպանութեան գիւրութեան համար աւաղորդութիւնն ընդունելու, վասն զի դիշեր ցորէի մեր վրայ նսկելու հրաման ունէր: Յարմարցուցինք որ իմ վրանիս քով քնանայ, բայց ես պահանջեցի որ իմ և իր մէջ վեց տեղադրական ոտք հեռաւորութեան ըլլայ:

Դանդաղութեւնը կնքեցինք, ես անկիւն մը հաստատուեցայ ընտանի երէններս որսալու համար: Բայց հպիւլ թէ առաջին յաղթութեան փողը հնչեցուցին, ասի հորիզոնին վրայ հետաքերթներն երկցան, մեզ վրաններ բերելու պատրուակաւ: Սիմըն Տիկինն բարձրաձայն պոռաց տեսնելով որ իր տունն կազմաւած էր թանձր ժողովք մը, մէջադէն ծալուած, ծայրերն երկրի վրայ հաստատուած, և երկու կողմէն բարձրովն բարձր Քորֆուցին կ'երգնայր թէ իշխանաց նման պիտի ընակինք, եթէ անձրև և սաստիկ հով ըլլայ: Բովանդակ գունդն սկսաւ ցնցիլ տնկել, մեր անկողնիները յարգաբարձ և ծածկոյններ բերել: Իւրաքանչեւ արկուղին գորդ մ'էր, սյնի մարմէ խոշոր ծածկոցով մը պատառուած: Ժամը վեցին թագաւորն եկաւ անձամբ ստուգելու թէ մեզ բան մը կը պակսի: Սիմըն Տիկինն կարգէր գաւառ զայրապաճ, պատասխանեց թէ ամէն բան կը պակսի իրեն: Ես յայտնի խընդրեցի որ տնօրէաւ այցելուներ ներս չմտնեն: Թագաւորն խիստ կանոն մը դրաւ որ ամենեկն չպահուեցաւ. կարգաւորութիւնն (discipline) գաղտնիքէն բառ մ'է, որոյ յուսմանք թարգմանութիւնն չափ զգուշարէ:

Ժամը եօթնին թագաւորն և իւր հպատակները քաշուեցան, մեզ ալ ընթերցեալ տրուեցաւ: Խժային փայտէ չորս ջահեր սեղանը կը լուսաւորէին, ասանց կարմրագոյն և ծուխ արձակող լոյսն օրիորդ Սիմընի գեղնադոյն դէմքը նոր. օրինակ կերպով կը գունաւորուէր: Կարծես թէ աչքերն անկապալանց մէջ մերժ կը շփանէին և մերժ կը վառուէին, չըրան լուսով փարսններու նման: Իր ձայնն յոգնածութենէ մարած, մերժ ընդ մերժ յատուկ փայլ մը կը ստանայր: Այս ձայնը լաճ մընոյց միտքս գերբնական աշխարհին մէջ կը թափառէր և չէմ գիտեր ինչպիսի վիպասանական պատմութեանց յիշատակը կը զարթնեցնէր մտաց մէջ: Սոխալ մը երգեց, կարճեցի թէ իւր յատակաձայնները Մարիաննայի շքեմաց վրայ կը թրթռայ: Նոյն օրն ամենուր համար գաւառն կուլաւ, և ես իսկ որ ամենամեծ աղացոյցներ տուէր էի արարածակ ունեւորուած, անմիջապէս իմացայ որ քնոյ միայն անօթի եմ: Իրիշեր բարի մտղեցիքն այս տիկնանց, և վրանս քաշուեցայ: Հոն մտեցայ մեկէն սախակ, վասնզ, փրկանք, խայթուածք. աչքերս երկու անգամ բոցի գոցեցի, և քնացի:

Հրացաններու ահաւոր բոմբէլն մը զիս ցնցեմամբ արթնեցուց:

Այնպիսի երազութեամբ վեր ցածքեցի՝ որ դուրս վրանիս ցիցերէն մէկուն զարկի, և նոյն միջոցին երկու կանանց ձայնը լսեցի՝ որք կը պուային. « Աղատեցանք, սպայակոչան »։ Միջին մէջ երկու կամ երեք ուրուականներ տեսայ որք շփով կերպով կը վազէին։ Ուրախութեան և շփոթութեան մէջ քովէ քով անցնող առաջին ըստուերը գրկեցի. Գործուցին էր։

« Կեցցի Տոն, պոռայ, մեր կը վազես, խը-գրեմ »։

— Եւսն աւազակ, պատասխանեցի իրեն, բերանս սրբելով, կ'երթամ տեսնելու թէ սպայա-կոյար Ջարդեց սպառեց թուրքովին հրացանի հա-րուածներով ընկերներդ ։

Սիմոն Տիկինն և իւր գուտարն ձայնս լսելով՝ մեր քովէ կան. Գործուցին ըսաւ. « Այսօր ըստ պայակոյար ճամբորդութիւն չեն ընէր։ Լամբարձում է և մայիս 1. Կրկին տան է։ Զեր լըսած աղուկն ուրախութեանց նշան է։ Կէս գիշերն անցած է, միջին վաղը այս ժամուս՝ մեր ընկերներն գինի կը խմեն, միս կ'ուտան, Հաւմայիկ կը պարեն և հրացան կ'արձգեն։ Եթէ ուղէք ներկայ ըլլալ այս դեղեցիկ տեսարանին, ինծ հաճոյք մը կ'ընէք։ Աւելի հաճութեամբ խորովածոյ քով ղձեղ կը հոգայի քան թէ աղբերէրքը »։

— Սուտ կը խօսիս, ըսաւ Սիմոն Տիկինն. սպայակոյարն է։

— Երթանք տեսնենք... ըսաւ Մարիաննա։ Իրենց ետեւէն գնացի։ Աղմուկն այնչափ մեծ էր որ ի՞նչօր պիտի լանար մէկ մը քնանալ։ Մեր առաջորդին թագաւորին սենեկէն զմեզ անցուց և աւազակաց բանակաւորը ջրցուց մեզ. զոր կարծես հրգէհ մը կը լուստուրէր. տրոգը նո՜ւ՜ ճընէր տեղ տեղ կը վառէին. հինգ կամ վեց խումբ կրակին շորս կողմը նստած դաւազաններու վրայ շամբրով գառներ կը խորովէին. ամբոխին մէջտեղը՝ պարողաց գիծ մը օձած և կը դառնար գանգաղութեամբ, ՚ի ձայն ահարկու երաժշտութեան մը։ Հրացանի հարուածներն ամեն կողմէն կը լսուէին՝ որոյմէ մէկն մեր ուղղութեամբն եկաւ և ակնընչն քանի մը մասնաշաղկէ հեռու գնտակին շտապը լսեցի։

Կ'աղաչէի գտիկնոյս՝ որ երազէն քայլերին, վառն զի կը յուսայի թէ թագաւորին քով աւելի արագ պիտի լինէր վառնալէն, Թագաւորն իր մշտնջենաւոր գորգին վրայ նստած իւր ժողովրդեան իւրախութեանց հանդիսաւոր կերպով դաժաղութիւն կը բազմէր։ Իւր շորս կողմը տեկերն պարզ շիշերու պէս կը պարպուէին, դառնէրն կարգաւորու պէս կը գլխատուէին. իւրաքանչեւ կոչոնկանի ղիսա մը կամ ուս մը կ'առնէր և լիսձան հետ կը տանէր։

Արածաւորութիւնն անձայն թմրուկ մը և սուր ձայն ունեցող սրինգ մ'էր. և սրնգին սաստիկ ճէնը և ձայնէն թմրէին ձայնն չէր լսուեր։ Պա-

րաւորք աւելի գերաշարժ լինելու համար իրենց կօշիկները հանած էին. նոյն տեղւոյն մէջ կը դառնային և իրենց սակերքը ճշգրութեամբ կամ գրեթէ ճշգրութեամբ կը շայթեցնէին։ Երբեմն երբեմն մին կը թողուր զպարը, և գաւաճ մը գինի ուժգով մը կը կլէր, պատառ մը միս կ'ուտէր, հրացանի հարուած մը կ'արձակէր և դարձեալ պարին մէջ կը մտնէր։ Բաց ՚ի թագաւորէն ամենն ալ կ'ուտէին, կը խմէին, կը պուային և կը ցածկէին. խնտացող մը շտեսայ։ Հաճի՜ր Մգուտոս աքնուակնութեամբ թագաւորին խորեց զմեզ արձնցնելուն համար։

« Ես չեմ յանցաւորն, ըսաւ, սովորութիւնն է։ Եթէ մայիս առաջին օրն առտեց հրացանի հարուածի անցնէր, այս քաղ մարդիկն չէին կրնար հաւատալ թէ դարունն սկսած է։ Հոս միայն պարզաբնու մարդիկ ունիմ, գիւղի մէջ մեծցած և հին սովորութեանց յարեալ՝ որչափ որ կրնամ զիրենք կը դատարարակեմ, բայց իրենց կրթութիւնը տեսնելէս առաջ պիտի մտնիմ։ Մարդիկ արծաթեայ սպանկերու պէս մէկ օրուան մէջ չեն ձուլուիր։

« Ես իսկ ինչպէս տեսաք, այսպիսի բիրտ զբօսանք մը սերեցի, ես ալ իրենց պէս խմեցի և պարեցի։ Եւրոպական քաղաքականութիւնը չէի ճանչնար. ա՜յ. ինչու համար այսչափ ուշ սկսայ ճանապարհորդութիւն ընել. այժմ երկուստեք և յիսուն տարեկան ըլլալու համար շատ բան կու տայի։ Բարեկարգութիւն մը սկսելու գաղափարներ ունիմ՝ որք ոչ երբեք ՚ի դուրծ պիտի դուրեն, վասն զի կը տեսնեմ որ Աղեքսանդրի պէս ինծի ալ արժեամբաւոր ժառանգ մը չունիմ։ Կարգաւորեալ, առանց խռովութեան և շփոթի աւազակութեաննոր ընկերութիւն մը կ'երազեմ, բայց ձեռքդ տաւ չունիմ։ Բոլոր թագաւորութեան բնակչաց ճիշդ աշխարհահամար պէտք էի ունենալ, և իրենց շարժումն և անշարժ ստացուածայ ներկայ վիճակն ալ գիտնայ ի՞նչ մեր երկիրն հասնող օտարականաց նկատմամբ իւրաքանչեւ իր նաւահանգիստ գործակատար մը գնելով, որոյ պաշտօնն լինէր անոնց անուշը, ճառադարձորդութեան ընթացքը, և ըստ կարելոյն՝ իրենց դրամական վիճակը ինծի իմա՜յցնել։ Այս կերպով թէ իւրաքանչիւր ռք ինծի ինչ կրնայ տալ կը գիտնայի, և շատ կամքէ պահանջելու վտանգին մէջ չէի խնայր։ Ծամբա՜ն երբուն վրայ մասնաւոր պաշտօնակալաց կոյան մը կը հաստատուի, որք կրթուած և վայելուչ հագուած կը լինէին. վառն զի ինչ բանի կու գայ դո՛ւժախորդները բիրտ հագուստով և դաժան կերպարանք շրտուցանելը։ Ես Գաղղոյն և Անգղոյն մէջ չափազանց իսկ փառաշուք աւազակներ տեսիւր. միթէ այնու աղէկ չէին կատարէր իրենց դործերը։

« Կը պահանջէի որ թողոր ստորակարգեալները սղնուական կերպեր ունենան մասնաւոր արգէ-

լանաց կայանաց մէջ եղող պաշտօնականներն։
Ձեռք պէտք արդեաւական քանակներէն չհամար
աղէկ օգ. և պարտեղ ունեցող սփոփել քննակա-
րաններ կը պատրաստուին։ Եւ մի կարծէք թէ
այս բանս իրենց դժուարին հոգ գտար. բոլորովին
հակառակն։ Եթէ թագաւորութեան մէջ ճանաչ-
արհորհրդողներն ամէնն ալ իմ ձեռքս լինային
'ի հարկէ կրնային անցուորէն անշնան գումար մը
պահանջել։ Թող իւրաքանչիւր տեղացի և իւրա-
քանչիւր օտարական իրենց ունեցածին հարկւրին
քառորդը միայն ինծի տային։ այս քանակաւ
ես կը շահիմ։ Այն ատեն աւաղակութիւնս
վաճառաց տեղափոխութեան համար գրուած
սուրբ մը պիտի լինի, արգար սուրբ՝ վասն զի
սակմանական պիտի լինի, և օրինաւոր տուրբ
վասն զի գինացողական ժամանակներէն 'ի վեր
միշտ այս սուրբն գրուած է։ Եթէ պէտք լինի
սարեկան սակարկութեամբ կրնանք զայն ալ
դեռ ամփոփել։

« Երբ այնպիսի գումար մը կը վճարուի միջին
հաշուով, տեղացեաց ապահովութեան գիր մը
կը տրուի, իսկ օտարականաց անցագրին վրայ
ձեռագրի կամ ստորագրութիւն մը կը դրուի։
Թերևս ըսէք թէ ըստ օրինաց սահմանադրու-
թեան՝ առանց կրկին խորհրդարանաց քուէին
ամենեւին տուրբ չի կրնար դրուիլ։ Ահ, պարոն,
եթէ ժամանակ ունենայի, բողոքական ատեանն
կը գնէի, ինծի յարմար գաւառացաց խորհրդա-
րան մը՝ անուանէի. օրէնքն անխափան կը պա-
հուէր, և ըստ պիտոյի՝ մեծամեծ ճամբաներուն
պաշտօնականութիւն մ'ալ կը դրուէր։ Կարգա-
ւորութեան սկիզբը այս գործն ինծի երկու կամ
երեք միլիոնի կը լինէր. բայց չորս տարուան մէջ
բոլոր ըրածն ձայներս նորէն կը շահէին.....
և ճամբաներն ալ աղէկ վիճակի մէջ կը պահէի,
մանաւանդ վաճառատներն »։

Հանդիսական հառաչանք մ'արձակեց, և ապա
սկսաւ։ « Կը տեսնէք թէ ինչպիսին վատահու-
թեամբ արծիներս կը պատմեմ ձեզ. հին սովորոյթ
մ'է այս դոր ոչ երբեք պիտի թողում։ Ոչ միայն
բացթէ այս միշտ տարած եմ, այլ և հրապարակաւ
(առանց գաղտնեաց)։ Մեր արուեստն ամենթալի
բան մը պիտի լինի եթէ ծածկաբարկկատարութիւն
ինքզինքն չեմ ծածկեր, վասն զի մէկէ մը վախ
չունիմ. երբ լրագրաց մէջ կարգաք թէ զիս կը
փնտաեն, առանց գեղեկանաց ընէք որ խոր
հրդարանի կեղծիք մ'է, միշտ գիտեն թէ ժուր
եմ։ Ես չեմ վախեար ոչ պաշտօնականներէ, ոչ
բանական, ոչ ատեաններէն։ Պաշտօնականներն
գիտեն որ միայն ակնարկութեամբ մը կարող եմ
խորհրդարանն կերպարանափոխել. բանակն ալ
իմ կողմն է, ինքն է օր պէտք ունեցած միջոցս
ինծի նոր զինուոր կը շնորհէ, իրեզ զինուոր փոխ
կ'առնում, և իրեն ջորավարներ կը գարձնեմ։
Իսկ գաւառներ իմ իրենց նկատմամբ ունեցած
կարծիքներս կը ճանչնան։ Բանի տեղ չեմ գնէր

զիրենք, բայց կը ցաւիմ վրանին։ Թէ աղքատ լի-
նելով և թէ ոչինչ վճարեմ՝ ունենալով կարելի չէ
պահանջել որ պատուաւոր անձինք լինին։ Քանի
մը հառեւս կը կրեակրեմ, այլոց զգեստ կու տամ,
կենացս մէջ անոնցմէ շատ քիւր կախեր եմ. ու-
րեմն գտատուորաց բարերարն եմ »։

Փառաւոր շարժաւորութիւն մը երկիրքը, ծովը
և երկիրը ինծի ջրըցուց։ « Այս ամէն, ըսաւ,
իմն է։ Թագաւորութեան մէջ ամէն շնորհոր
ինծի հպատակ է կամ վախով, կամ բարեկամու-
թեամբ և կամ հիացմամբ։ Շատ ալքէ արտա-
սուք վաղցուցի, և սակայն չկայ մայր մը որ
Հաճի-Աղաւոսի հաւասար որդի մ'ունենալու
չիտալէք։ Պիտի գայ օր մը որ քեզի պէտ վարդա-
պետք իմ պատմութիւնս պիտի գրեն, և Արշը-
պեղագոս իրզնեան իմ ծննդեանս երկիր լինելու
պատիւն զրարմէ պիտի յափշտակեն։ Ամօտ
լեւան վրայէն գնուած նոսիրական պատկերաց
հետ իմ պատկերս ալ տանց մէջ պիտի գտնուի։
Այն ատեն գտներս թողնենք, նոյն իսկ եթէ
մեծամեծ իշխանք ալ լինին՝ պանծանք պիտի
խօսին իրենց նախահօր Լերանց թագաւորին
վրայ »։

Թերևս իմ գերմանական պարզութեանս վրայ
ծինաղէք, բայց այս տարբերակ խօսակցու-
թիւնն իմ վրաս խորին աղքեցութիւն մ'ըրու։
Յակամայս կը զարմանայի այսպիսի մեծութեան
մը վրայ ոճարգործութեան վիճակ մէջ, դեռ
այսպիսի վեճմափառ վայտուէրի մը հանդեպ
առիթմ չէի ունեցած։ Այս մարդկերայ գեւն
որ ամիսէ մը գլուխս պիտի կտրէր, գրեթէ պատ-
կառանք մը շնչէր ինծի։

Իւր ժամարի նման փայլուն մեծ գէմքի՝ ար-
բեցու մարմնաց մէջ խաղալ, ճակատագրին անողո-
քելի գիմակն կը թուէր ինձ. չկրցայ ինքզինքս
զսպել, և ըսի իրեն. « Այս, իրաւունք թագա-
ւոր էք »։

Մին աղելով պատասխանեց.

— Այս, վասն զի նոյն իսկ թշնամեացս մէջ
չողջործներն ունիմ։ Ինքզինքդ մի արգարացը-
նէր. ես երեսներու վրայ գիտեմ կարգաւ,
և դուն այս առաւառ զիս իբրև խոխաղան հանելու
մարդ մը կը նկատեիր։

— Որովհետև խօսելու համարձակութիւն
կու տայք կը խօստովանիմ որ 'ի կրից չարժեալ
էի։ Անիրաւ փրկանք մը պահանջեց ինձէ։
Այս արկնացմէ հարկը հաջար ֆրանք պա-
հանջելովք ձերարուեստին վերաբերեալ բնական
բան մ'է, վասն զի ունին. բայց ինձմէ՝ որ բան
մը չունիմ, սասնուհից հաջար պահանջելուդ
ամենեւին չեմ կրնար հաւանիլ։

— Եւ սակայն ամենապարզ բան մ'է։ Մեր
երկիրն եկող ճանապարհորդք ամէնն ալ հա-
րուատ են, վասն զի ճանապարհորդութիւնն
սուղ է։ Կ'ըսես թէ քու ծախքովք չես ճանա-
պարհորդեր. կը հաւատամ։ Բայց զքեզ հոս

աւարդներն տարին երեք կամ չորս հազար ֆրանք կու տան քեզի: Եթէ այս ծախքը կ'ընեն, ուրեմն իրենց նպատակ մ'ունին, վասն զի ոչ ոք առանց նպատակի կը գործէ: Ըսէ՛ք է որ վաթսուներէն մինչև ութսուներէն հազար ֆրանքաց գրաւմադրուի մը կը յուշընէս իրենց: Ուրեմն եթէ զքեզ ստանուհինգ հազարով գնելու լինին՝ դարձակ կը շահին:

— Իսոյ ինծի վճարող ընկերութիւնն գրումադրուի չունի ամենեւին, այլ միայն եկամուտ: Առեանն ամէն տարի Տնկոց Պարտիզին ելնմոյց հաշուէգիրքը քուէի: Բ'ընդունի. իրեն աղբիւրներն քիչ են. ոչ երբեք այսպիսի գէպք մը նախատեսուալ էր. չեմ գիտեր ինչպէս բացատրեմ... չէք կրնար հասկընալ...

— Եւ երբ հասկընամ, ըսաւ յոխորտ ձայնով մը, կը կարծես թէ ըսածս ետ պիտի առնեմ: Իմ խօսքերս օրէնք են, և եթէ զանոնք յարգելի ընել կ'ուզեմ այլոց, ես ալ անձամբ պէտք չէ ուրեմն որ այն օրինաց հակառակ գործեմ: Անիրաւ լինելու իրաւունքն ունիմ, բայց տկար լինելու իրաւունքը ոչ երբեք: Իմ անիրաւութիւններս ուրիշներուն միայն վնաս կը պատճառեն, տկարութիւն մը կորստանան պատճառ կը լինի: Եթէ գիտնային թէ գթած եմ և ողբէի, կալանաւորքս պիտի ջննային աղաչանք զիս յաղթահարել փորձանակ ստակ վճարելու: Ես ձեռ Եւրոպոյի աւաղակներուն չեմ նմանիր, որք անմարտութեամբ կ'ախաղանի իրոյ վերջապէս մեռնելու համար, խստութիւն և մեծանձնութիւն, շահագիտութիւն և անխոհեմութիւն, անգթութիւն առանց պատճառի և գթութիւն անարգարանալի՝ մէկ տեղ կը խառնեն: Ես յայտնապէս վկայեմու առջև ըսի, որ կամ ստանուհինգ հազար ֆրանք պիտի ընդունիմ և կամ գլուխդ: Պատրաստուէ՛ք. զի այս կամ այն կերպով պէտք է որ վճարուի: Մտիկ ըրէ. 1854 ին երկու փոքրիկ օրիորդք որ իմ սիրելի ֆրոնտիստ տարեկաններն, դասաւարտեցին, լայով իրենց բազուկներն առին կը տարածէին և իմ չարակամ սիրտս կը ձգէին: Վասի՛ր որ զանոնք սպաննեց, շատ անգամ պէտք եղաւ որ յանդիմանուի: ձեռքը կը դողար: Եւ տակայն անողբելի մեռացի, վասն զի փրկանքը վճարուեցաւ: Կը կարծեն թէ այս գործին վերջը շուրջը ընեմ քեզ: Ինչ բանի պիտի ծառայէ ինծի այն խղճ՝ աղաքը սպաննելու, եթէ լուրի թէ զքեզ առանց բանի տրձալէր եմ»:

Գլուխս խոտրահեցուցի և բան մը չկրցայ պատասխանիլ, Հազար անգամ իրաւունք ունիի, սակայն հինուորաց գահճին ահաւոր արքամարտնութեան դէմ չի կրնար դնել: Զիս մտածութիւններէս հանեց, ուսիս վրայ բարեկամական հարուած մը տարով. « Զօրացիք, ըսաւ. մաշը քեզից աւելի մօտ պիտի եմ, և ահա կաշուոյ մը պէս սղ եմ: Սնկախութեան պատեկադրին ժամանակ, Խպրահիմ եօթն Սքիպատացուց հրա-

ցաններու հարուածոց ենթարկեց զիս. վեց գնետակ յօգս շառաւելցին, եօթներորդն ճակատաւ զարկաւ առանց թափանցելու: Երբ Տաճիկներն գիտան վերցընելու եկան, ծուխի մէջ կորսուէր էի: Թերեւս կարծածէք աւելի երկայն կեանք ունիմ. Համպուրկի բոլոր բարեկամներու գրէ: Դաստիարակուած ես. վարդապետ մը պէտք է ունենայ այնպիսի բարեկամներ՝ որք կարենան տասնուհինգ հազար ֆրանքէն աւելի տալ: Ես ալ կը փափաքէի զայն: Զքեզ չեմ տեսեր. ինծի ամենեւին քան մը չես ըրած. քու մահէ ինծի ամենեւին հաճոյք մը պիտի չլսատ. Զառէ, և կ'ուզեմ հաւատալ որ կրնաս ստակը վճարելու միջոցները գտնել: Հիմակու հիմա այս տիկնանց հետ գնա, հանդիստ առ: Իմ մարդիկս քիչ մը աւելի խմեր են, և անգիտացուց՝ շարագուշակ աչքով կը նային: Այս թշուառ մարդիկ խիտ կեանք մը վարելու գաղաղարտուած են և ինծի պէս եօթանասուն տարեկան չեն: Սովորական օրերն յախառութեամբ կը տանձահարեմ զիրենք: Բայց այսպիսի ժամանակ մը եթէ օրիորդն հոս կենայ, ամենեւին պատասխանատու չեմ ըլլար ու:

Յիտաւի, սպառնացող բոլորակ մը կը կազմուէր Մարիանայի չորս կողմն, որ անմեղ հետաքրքրութեամբ նոցա այլանդակ գէմբերը կը գիտեր: Իւր դիմացը աւաղակք ծուխը գրած՝ մէկ մէկու ականջէ բարձր կը խօսէին, և այնպիսի խօսքերով զինքը կը գովէին, զոր բարեբախտութեամբ չէր հասկընար: Քորֆուցին՝ որ կորսնցուցած ժամանակը շահեր էր, առ նա գաւաթ մը քիւնի երկնցուց, զոր արհամարհանքը մերժեց նա, և որ քիմաճկայեց վրայ թափեցաւ: Հինգ կամ վեց գինեմէջ՝ ուրիշներէն աւելի բորբոքեալ, մէկ զմէկ կը մղէին, կը կուռէին և բռնցի ահաղին հարուածներ իրարու կ'իջեցնէին, իր թէ ստաշնայու և կամ ուրիշ ձեռնարկութեանց օկիզքն տալու համար:

Անտարձ մ'ըրի Սիմոն Տիկնո՛ւ. ոտք ելաւ իր գոտեր հետ. բայց ես երբ ձեռքս Մարիանայի կ'երկնցնէի, Վասիլ քիւնիէն կարմրցած, երեւոյրով առաջ եկաւ, և մէքէն բռնելու ձե մ'ըրաւ: Այս որս տեսայ՝ չեմ գիտեր ինչպիսի բարկութեան ծուխ մը մինչև ըզզու եկաւ. Թշուառական կանին վրան ցաթիկերէն և տասն անտերով փողապատ մը ձեացուցի իրեն. ձեռքը գօտիլն տարաւ և չօշափելով դանակին բռնատեղին կը փնտռէր: Իսոյ գուռ բան մը չգտած՝ ծեր Թազաւորին զօրաւոր ձեռքերն զնա ձեռքէս յափշտակելին, տասը քայլ հեռու նետելով: Բազմութեան խառնիճաղանջին մէջ չլնկոց մը սկսաւ. Հաճի-Սքաւրոս անոնցմէ աւելի բարձրացուց ձայնը, և գոչեց. « Լուցէ՛ք, յուշե՛ք, որ Յոյն էք և ոչ Ալպանիսցի »: Եւ մեղի դառնալով ցած ձայնիւ ըսաւ. « Եւտով երթե՛ք մէք. Քորֆուցի, զիս մէ Թիւրքոս: Պարսն զեռմանացի, ըսէ Տիկնանց որ ես իրենց

սենեկին գրան գիմաց կը քնանամ այս գիշեր » :
Մեզի հետ ճամբայ ելաւ, առկէն իր ծխա-
փողը կրողն էր (Թար) որ գիշեր ցորեկ զինքը
էր (Թողուր) Սրկու կամ երեք արեւալք ու
զեցին ետէն երթալ. խտուածամբ մերժեց
զիրենք :

Հազիւ շարիւր քայլ հեռացիւ էինք՝ հրացանի
գնտակ մը շառաւյնամբ մէկնինէս անցաւ. ծեր
բալիբարանն ու իսկ զուլիսը դարձնելու արժանի
համարեցաւ : Միծաղելով մը ինծի նայեցաւ և
կէս ձայնով մ'ըսաւ. « Ներողամտութիւն պէտք
է. Համարձման օրն է » : Համբուն մէջ՝ յար,
մար առի՞թ ինձ տանելով Գործուցիկն արեցու-
թիւնն՝ որ ամէն քայլ տանելուն կը դարձի, Սեւ
մընս Տիկնոն առանձին խօսք մ'ըսի. « Ձեզի
յայտնելու կարևոր գաղտնիք մ'ունիմ, ըսի
իրեն. հրաման տուէք ինձի, ձեր վրանը սրարդե-
լու երբ մեր լրտեսն Նոյայ քոյն մէջ ընկնի » :

Կարծեմ Սուրբ գորց այս բաղադատութիւնս
իրեն անպատշաճ երեցաւ. լայն ինքն խտու-
թեամբ մը պատասխանեց որ բնաւ չուղեր գաղտ-
նացող ժառանգի լինել ինծի հետ : Պնդեցին. ան,
տեղեկաւ կեցաւ : Ըսի իրեն որ զեզ ամենիքս
ազատելու միջոց մը գտած եմ առանց քսակի բե-
րանը քակելու : Անվատահոգեան աչքով մը
նայեցաւ ինձի. գտեցրը խորհուրդ հարցուց, և
վերջապէս հաւանեցաւ խնդրոյս : Հաշիմ-Սգաւ-
րոս զԳործուցիկն իւր քրով պահելով՝ մեր ժա-
մապարտութիւնն աւելի գործադրեց : Իւր գորգը
մեր բնակարանն հանող գեղջկական տանգուխին
ծայրը փռւլ տուաւ. զէնքերը հանեց և քովը
գրաւ, ծխափողը տանողն իւր աջ կողմը պառ-
կեցուց, զԳործուցիկն ձախ կողմը, և մեզի ու-
կեզած երազներ մաղկեց :

Խոհիմութեամբ վրանիս մէջ կեցայ՝ մինչև որ
երեք իրարմէ որիշ խորացաւ. ձայնիւր զիս ապա-
հովցուցին, որ մեր պահապանի խոր քնոյ մէջ են
Հանգիստն աղոտկն զգալի կերպով կը գազդեն.
երկու կամ երեք յետամնաց հնչողանի երբեմն
երբեմն գիշերաւան լռութիւնը կը վրդովեն :
Մեր գրացի առիակն հստգարտութեամբ իւր
սկսած երգը կը շարունակէր :

Ծառերուն երկայնութեամբ սողալով հասայ
Սիմոն Տիկնոն վրանը. մայր և գուտար խոնաւ
խոտին վրայ ինծի կը սպասէին. անգիտական
սողորութիւնը կ'արգիլէին ինձ նոցա ննջարանին
մէջ մուտք ունել :

« Խօսեցէք, պարոն, ըսաւ ինձի Սիմոն տի-
կինն, լայց չուա. գիտէ՞ք՝ որ հանգչելու պէտք
ունիք » :

Վստահարար պատասխանեցի. « Տիկնոյք,
ձեզի ըսելիքս մէկ ժամ քունէն աւելի կ'արժէ.
Ի՞նչէք երեք օրէն ազատ լինել » :

— Սակեմ, պարոն, վաղը պիտի ազատինք
մենք, ապա թէ ոչ Անգլիա այլ ևս Անգլիա է :
Տիկնոյք ժամը հինգին կըզորս իմացընէր պիտի.

եզբայրս ճաշու ժամուն մեր դեսպանին գնացած
պիտի ըլլայ. գիշեր չեղած՝ հրամաններն տրուած
են, սպայակոյտն հիմա ճամբայ ելած է. Գոր-
ծուցիկն ինչ որ կ'ուզէ ըսէ, և մեզք առաւօտը
նախաձայն ժամանակն ազատած պիտի լինինք :

— Երեւակոյութիւններով զմեզ չխաբեիք,
ժամանակն սուղ է : Սպայակոյտին վրայ ես չեմ
վստահիր, մեր յաղթականներն աներկիւզ կ'ը-
լով կը խախն վրանին : Լսած եմ միշտ որ այս
երկրիս մէջ որսորդ և որս, սպայ և աւաղակ
միտարանութեամբ և սիրով կ'ապրին : Կ'ենթա-
դրեմ որ շատ շատ քանի մ'անձինք մեզ օգնու-
թեան պիտի զրկեն. Հաշիմ-Սգաւրոս զանոնք
պիտի տանէ, և զմեզ ծածուկ ճամբաներով ու-
րիշ աւաղակաց բնակարան մը պիտի տան : Բո-
ւր երկիրը լաւ կը ճաննայ, բոլոր ժայռերն
իրեն գործողից են, բոլոր մացաք իւր դաշնա-
կիցք. ամէն խողոքք իր գողունեաց պահա-
րանք : Պառնաս իրեն հետ մեզի հակառակ է. Լե-
րանց թագաւոր է նա :

— Լաւ ուրեմ, պարոն, Հաշիմ-Սգաւրոս Առ-
տուած է, գուցէ ալ իւր մարգարէն : Զգաւրոս
պիտի թէ լսելու ըլլայ ինչպիսի գործամբար վը-
րան կը խօսք : Բարէն կը գուշակէի որ իր բարե-
կամեանքն պիտի լինիք, վասն զի աեսայ թէ ինչ-
պէս առանձնագ կը զարնէր և վստահութեամբ
կը խօսէր հետեւինք : Այս ձեր մեզի առաջա-
կած փախստան գաղափարն ալ ինքը չէ թելա-
գրած արդեօք :

— Այո, տիկին, ինքն է, կամ լաւ ևս՝ իր նա-
մակն : Այս առաւօտ երբ իւր սուրանգակին
նամակը կը թէնջարէր՝ ես զմեզ ձիւ ազատելու
ստոյգ միջոց գտայ : Խնդրեմ գրէիք առ պարոն
ձեր եղբայրն, որ հարիւր տասնուհինգ հազար
Ֆրանքի գումար մը հաւաքէ, հարկերը ձեր
փրկանաց համար, տասնուհինգը իմ, և ապա չով
մարդու մը ձեռքով, ինչպէս Տիկնոյք, ըստ կա-
րելոյն շուտով հոս զրկէ :

— Տիկնոյք թարեկամիդ ձեռքով առ Լերանց
թագաւոր՝ ձեր բարեկամն : Դատ շորհակալ եմ,
պիտի պարոն. այս զնո՞ւն է որ կ'ըսէք թէ այնիչ
թանով պիտի ազատինք :

— Այո, տիկին : Տիկնոյք թարեկամա չէ, և
Հաշիմ-Սգաւրոս զլուծա կտրելու ամենին
խիղճ չենք, Բայց կը շարունակեմ դարձեալ
այն դրամաց գումարին տեղ : Թագաւորին ասո-
րագործան պատգաւան մը կը պահանջէք :

— Կեղեցիկ տոմարի իրաւցընէ :

— Այն տոմարով կրնաք աւանդ ձեր հարիւր
տասնուհինգ հազար Ֆրանքը, առանց հարկերէ
մը կորսնցընելու, և թէ այս քնչպէս՝ հիմա կը
բացատրեմ... :

— Գիշեր բարի, պարոն : Ալ աւելի խօսելով
զմեզ մի յոգնեցընէք : Այս երշնիկ երկրն
ցամաք եղած առանձա՝ ի վեր ամենէն կը կողող-
տուինք : Պիտենի մաքապետը գողացն մեզմէ,

գմեզ Աթէնք տանող կառավարն գողցաւ, մեր տանգողապետն գողցաւ, մեր ծառայն՝ որ քու բարեկամն է, գմեզ աւազակաց ձեռքը մատնեց. յարգելի ճգնաւորի մը ճանդիպեցանք, որ մեզմէ յափշտակուած աւարին մասնակից կը լինէր աւազակաց հետ. հոն վերը արեւցող պարոնայք՝ աւազակք են բոլոր. ասոնք՝ որ մեր գրան առիւն գմեզ պաշտպանելու համար կը քընանան՝ աւազակք են. գուրք էք միայն պատուաւոր անձ մը՝ որոյ ճանդիպեցանք Յունաստանի մէջ, և ձեր խորհուրդներն աշխարհին լուսագոյններն են. և սակայն գիշեր բարի, պարոն, գիշեր բարի:

— Աստուծոյ սիրոյն համար, տիկին... Ես ինքզինքս չեմ ուզեր արգարացընել, վրաս ինչ կարծիք որ կ'ուզէք ունեցէք. Թոյլ տուք ինձ միայն ըսել թէ ինչպէս կրնաք ձեր գրառն առնուլ:

— Եւ ինչպէս կ'ուզես որ զայն կարենամ առնուլ, երբ Սաբաւորութեան բովանդակ սպայա կոյան չի կրնար զմեզ իսկ ազատել. Ուրեմն Հա՛ճի-Սգաւորս ալ լերանց Թագաւորն չէ՞. մոռցմաւ արգեօք ծածուկ ճամբանէրը. խոռոչը, մաշտաք, ժայռք ալ իր գողունեաց պահարանք և գողոկիցք չէն: Գիշեր բարի, պարոն. ձեր եռանդեան վկայ պիտի լինիմ. պիտի ըսեմ աւազակաց՝ որ իրենց յանձնարարութիւնը կատարեցիք. բայց ալ վերջին անգամ, գիշեր բարի»:

Բարի կինն զիս ուսերէս մէջ այնպիսի սուր ծայնով քարի գիշեր պողաւով՝ որ վախցայ թէ մեր պահապաններն պիտի արթնցունէ, և Թըշուառաբար վրանիս տակ փխսայ: Ինչպիսիօր, պարոն: Սկսայ Աթէնքէն ճամբայ ելած ժա. մանակէս 'ի վեր' գլխուս հանդիպած բոլոր գէպքերը մտքէս անցնել. Բորիսննա փոփոխուի 'ի ինդեր ինդին, Անգղիացի տիկնանց հանդիպումն, Մարիանայի գեղեցիկ աչքերն, աւազակաց հրացաններն, չուներն, լուերն, Հա՛ճի-Սգաւորս, վճարելու տանուահինգ հողար ֆրանքն, կենքս փոխանակ այս գնոյն, Համբարձման խրախու թիւնը, ականջիս բովէն շառալող գնտակներն, Վասիլը գինւոյ մէջ Թաթաւաւալ գէմն, և իբրեւ տնական հանդիսին վերջաբան՝ Սիմըն Տիկնոջ նախատիքներն: Այնչափ փորձելէն վերջը՝ աւազակ մը համարուելիս կը պակսեր միայն 'Քուռն' որ ամենայնի սփոփելն է, ինծի օգնու. Թեան չէր հասներ Այս սպտաօհար զիս յոգնեցուցեր էին սաստիկ, և քնանալու կարողութիւն չունէի: Տխուր և ցաւալ խորհրդածու. Թեանցս վրայ արեգակն ծագեցաւ. նուազեալ աչքերով գիտեցի հորիզոնին վրայ բարձրացող արևը. կամաց կամաց գիշերուան լուսութեան չփոխ աղմուկներ յալորեցին: Սիրտ չէի ընել ժամացոյցս նայելու, կամ գլուխս դարձնելով աենելու թէ չորս կողմս ինչ կը լինի. ախա, սուրբիւն և վհատութիւն բոլոր զգայարանք. ներս Թմբեկացեր էին, Կարծեմ որ եթէ մէկն

զիս լերան վրայէն դաժակէժ Թաւալէր, ինքզինքն բռնելու համար ձեռքերս պիտի շտարածէի: Կարողութեանցս այս բոլորովն անգործունեութեան միջոց, ասեիք մը տեսայ՝ որ թէ երազ էր և թէ բանգագուշանք, Վասն զի ոչ քուս էի ոչ արթուն, և աչքերս հաւասարապէս ոչ բոլորովին գոց և ոչ բոլորովին ալ բաց: Կարծեցի թէ կենդանոյն Թալլած են զիս, և թէ սեւա Թաղիք վրանս ծաղիկներով զարդարուած քաւարան (catafalque) մ'է, և թէ գլուխուս վրայ մեռելոց աղօթքներն կ'երգեն: Վախը պաշարեց զիս. պողաւ ուզեցի, ձայնս կողորդիս մէջ խափանուեալ և կամ երգիչներու ձայնէն ծածկուեցաւ: Այնչափ որոշակի կը լսեի սաղմոսներն և կցուրդներն մինչև ճանցայ որ Թաղումս յունարէն լեզուով կը կատարուի: Աջ բազուկս շարժելու ոյժ տուի, կարծես թէ կապարեայ էր: Ձախ ձեռքս երկնցուցի. գիւրութեամբ շարժեցաւ, և վրանի վարնուելով՝ բան մը վար ձեց. որ ծաղիկ փունջի մը կը նմանէր: Աչքերու կը չգիտեմ, անկողնոյս մէջ կը նստիմ, երկընթէն ինկած այս ծաղիկներն կը քննեմ, և փունջին մէջ Բորիսննա փոփոխուի փառաւոր տեսակ մը կը գտնեմ. Յիրաւի այն էր: Բլթա. կաւար տերևներն, մարմնը բաժակի՝ իւր հինգ առիւղ միացեալ թերթերով կազմուած պսակն կը շոյափեմ: Խարիսին առեչական մաղձու. կով մը, իւր տասն առէջք, իւր հինգ սինձ ունեցող ձուկին. մոլորազգիներուն Թագուհին ձեռքս մէջ կը կրէի. Բայց ինչ դիպուածով դամբանիս խորն ինկած էր, և ինչպէս սոյաջալ հեռուէն Համարուելի Տնկոց Պարտեզը կարելի էր դրկել զայն: Այս վայրկեանս ալ բաղկիս սաստիկ ցաւն ուշադրութիւնս գրաւեց. կարծես թէ թմա աներևոյժ փոքրիկ կենդանաց թամբի մը ձեռք մտնուած էր: Ձախ ձեռքով Թաթուցի զայն, և կամաց կամաց իւր օրինաւոր գիրքն ստացաւ. երկուր ժամերով գլխոյս ծանրութիւնը վերցուցած լինելով՝ նորա ճնշումն ընդարմացուցեր էր զայն: Ուրեմն կենդանի էի, վասն զի ցաւն կենդանութեան առանձնանշորհուրհունն. ներքն մին է, բայց այն ատեն ինչ կը նշանակէր այն դամբանական երգն՝ որ իմ ականջիս խիստ կերպով կը հնչէր:

Ուրք եւլայ. մեր ընտկարանն նախընթաց էր. կոյտեն վիճակին մէջ էր. Սիմըն Տիկնոյն և Մարիանան խոր քնոյ մէջ էին: Իմ փունջիս նման խոլոր փունջ մը իրենց վրանիս գագաթէն կախուած էր: Վերջապէս միտքս եկաւ՝ որ Յոյնք մայիս մէկի գիշերն իրենց ընտկարանները ծաղկով զարդարելու սովորութիւն ունին: Ուրեմն այս փունջերն և Բորիսննա փոփոխուի Թա. գաւորին առատաձեւութեան շնորհակէն էին: Թաղման երգն անգագար կը լսէի ես: Հա՛ճի-Սգաւորսի սենեակը տանող սանդուխէն վեր եւլայ, և բոլոր գիշերը զիս հիացընող բաներէն

աւելի հետաքրքրական տեսարան մը բացուեցաւ. աչքիս առջև: Արքայական եղևնոյն հովանեաց ներքե խորան մը կանգնուած էր. ճիշաւսորն՝ փառաւոր զգեստներ հագուած, պատկառելի ծանօթութեամբ մը, աստուածային պաշտամունքը կը կատարէր: Մեր գիշերօդած տրեցողք՝ ոմանք յոտին, այլք ծուրդ դաւած փողոյ մէջ, ամենուն գլուխը կրծնական զգացմամբ բաց, պզտիկ սուրբեր դարձեր էին: Ոմն բարեպաշտ եռանդեամբ փայտի վրայ նկարուած պատկեր մը կը համարէր, այլ ոք ամենայն զօրութեամբ երեսը խաչ կը հանէր, իբրեւ թէ իրեն յանձնուած գործ մը լինէր, ամենէն եռանդուններն շահատանի յերկիր խոնարհեցուցած՝ մագեղակ գետնէն և արևէն: Քաղաւորին երկտասարգ ծխափող կրողը արեւայ մը ըսածած մտօնային մէջ կը չորէր ըսելով. «Ոգորմուծիւն ըրէք. ո՞վ որ Եկեղեցւոյ կու տայ, Աստուծոյ փոխ կու տայ»: Իսկ հարկւրեաններն իր արքեւ անձրակ պէս կը տեղային, և այս պնծի ճաշի կաթին պէս սուրիչ պղնձոց վրայ թափելու ձայնն կը խառնուէր քահանային ձայնին և մերձակայից աղօթից հետ: Երբ հաստատացելոց ժաղովքին մէջ մտայ, ան կեղծ սիրով մը ամենէն ալ զիս ողջունեցին, կարծես թէ ինկեղեցւոյն խախտի ժամանակներն էինք: Հաճի-Սգաւրոս որ սեղանին մօտ կայներ էր, ինծի իւր քով տեղ մը բացաւ: Մեծ գիւրք մը ձեռքը ըսնած էր, երևակայե թէ ո՞րչաւ մեծ եղաւ զարմանքս, երբ լսեցի որ բարձր ձայնիւ ընթերցանածները կը սղոյնսէր: Աւազան ժամանակներն կ'ընէր: Իւր երկտասարգութեան ժամանակը փոքր աստիճանաց երկրորդը ընդունէր էր, ընթերցող կամ անդաճնոս (anagnoste) էր: Աստիճան մ'ալ աւելի՛ երգեցնեցողքն պէտք լինէր և զգեստ հայածելու իշխանութիւնն պէտք զգեստուր: Տարակցոյ չկայ, պարոն, որ ես ամէն բանի վրայ զարմացող ճանապարհորդներէն չեմ, և խիտ կերպով կը գայտար պիտի ընդ վայր գաղտնանայ առաւ. բայց այս արտաբայ կարգի արարողութեան առջև բոլորովին հիացած և ապշած էի: Մերադրութիւնները տեսնելով, աղօթքները լսելով, թերեւ անանողը կարծէր որ գործողներն միայն չէին մը կուպաշտուածքան յանցանք ունին: Հուսալքներն կենդանի հաւատք մը կ'երևնար, և համազուտին խորբայց ես՝ որ զիրենք գործոյ մէջ անասմ էի, և գիտէի թէ 'ի գործնականին թրիստոնէյ չեն, չէի կրնար ինքնիրենս ըսել թէ «Առի՛ խաբարէ կ'ուզեն հոս»:

Պաշտամունք մինչև կէս օր և քանի մը վայրկեան աւելի տևեցին. ժամ մը վերջը խորանն աներևոյթ եղած էր. Առաջակց խմել սկսած էին, և քարի ծնրն ալ իրենց զուգի կեցեր էր: Հաճի - Սգաւրոս զիս առանձին առաւ և հարցուց թէ գրեցի՞: Խոստացայ իրեն անմիջապէս սկսել, և ինծի գրել, միշտ և թուղթ

տուաւ: Ես ալ առ Յովհանն Հարրիս, առ Քրիստոսիւ և առ հայրս գրեցի: Կ'աղաթի զՔրիստոսիւ որ ինծի համար իւր հին բարեկամին առջև բարեխօսութիւն ընէ, և ըսէ թէ ես տանուհին հիշգիւցողք Ֆրանց վճարելու անկարող եմ: Ինքզինքն Հարրիսը քաջոտրուութեան և հնաբարեխօսութեան կը յանձնէի, որ զբարեխօսին ներգութեան մէջ թողուցող մարդ չէր: «Եթէ զիս փրկող մը կրնայ դառնուիլ, կ'ըսէի իրեն, դուք էք: Զե՞մ գիտեր թէ ինչպէս պիտի յաւնդիք յայդմ, սակայն հոգւով չափ կը սպասեմ: որ և իցէ հնարք կարող էք գտնել: Միտքս այն չէ՛ որ զիս փրկանաւորելու համար տանուհին հաշար Ֆրանցը գտնէք. պէտք էր ինչպէս զայն Պ. Մէրինէն, որ երբեք փոխ չի տար: Դարձեալ, ձեզ նման Ամբիկոյցի մը՝ այդպիսի նուաճառութիւն յանձն չի կրնար առնուիլ: Ինչպէս որ կը հաճիք այնպէս ըրէք. վեր 'ի վայր ըրէք զժամանակներէն. ամենայն յառաջագոյն հաւանութիւնս կու տամ: Բայց ժամանակ մի կոր. սննդնէք: Կը զգամ որ զուրիս տկար է և թէ ամիսը գեւ չըրացած՝ կրնայ խեղճ անկէց ուրիշ տեղ փոխադրուիլ»:

Իսկ դժբաղդ հօրս ինչպիսի՞ տեղ զտնուիլ չուզէի գրել: Ինչ օգուտ իրեն արտք մահուալ արեւմտեցնել պատմելով այն վտանգները՝ ուս, կից նա չէր կրնար զիս աղատել: Գրեցի իրեն, ինչպէս ամէն ամսի առաջին օրն, թէ ազգէ եմ և թէ կը փափաքեմ որ նամակս ընտանիքս աղէկ վիճակի մէջ գտնէ: Դարձեալ թէ լերան վրայ կը ճանապարհորդեմ, և Քարիալան փոխուխտին և Անգղիայի օրիորդ մը գտայ, որ վիպասանական յիշատակ ունեցող Իսաօք իշխանուհին հին շատ աւելի գեղեցիկ և աւելի հարուստ է: Յարմար առիթ չունենալուս համար գեւ չկրցայ վառել 'ի նմա զուր, բայց կը յուսամ որ քիչ ժամանակէն պիտի գտնեմ իրեն մեծ ծառայութիւն մ'ընելու առիթը և կամ Խոջէն: Թալէր հօրեղբորս հրապարակ զգեստովն անոր գիմանց ելլալու պատեհը: «Սակայն, անյաղութի խորութեան զգացմամբ մ'աւելցուցի, ո՞ր քիտէ թէ երկտասարգ պիտի չմեռնէ և այն ատեն մեր իրտանիքը բաւարի հաջողեցու պարտքը Ֆրանցի և կամ Յովհանն-Նիկողի պիտի մնայ: Առողջութիւնս հիմա ամէն ժամանակէ աւելի լաւ է, և զօրութիւններս գեւ չեն տկարացած: Բայց Յունաստան մասնիչ երկիր մ'է, ուր ամենագորսուր կաղմութիւն ունեցող անձանց արժէքն ալ ծանրագին չէ: Եթէ երբեք գատապարտուած ալ լինիմ չտեսնելու այլ եւս զԳերմանիա, և հոս՝ ճանապարհորդութեանս և աշխատութիւններս լինցուցած, անանութեան դժբախտութեամբ կեանքս աւարտեմ, հաւատացէ՛ք, սիրելի և աջին հայր, որ վերջին ցրաս ընտանիքես հեռու մեռնիլ պիտի լինի, և թէ վերջին մտածմունքս գուց պիտի լինիք»:

Ներս մասն Հաճի-Ագաւորս երբ արտա-
ուսաց կաթիլ մը կը սրբէի, և կարծեմ տկարու-
թեան այս նշանն նորա վրաս ունեցած համար
մուկըն նուազեցուց:

« Սնուբեմ, երիտասարդ, ըստ ինծի, արեւ-
ջիր: Իեւ քու վրադ լայու ժամանակն հասած չէ:
Բարե, կարծես թէ յուզարկաւորութիւնդ կը
կտառերես: Անգղեացի կիներ ու թեւով նամակ
մը գրից՝ առանց ամենեւին արտասուէք մը թա-
նաքին հետ խառնելու: Գնա՛ քիչ մ'իբեն հետ
ընկերութիւն ըրէ, զբաղելու կարօտութիւն ու-
նի: Ա՛յ, ո՛ւր էր թէ ինծի պէս մուլուած լինէիր:
Կ'երգնուծ որ քու տարբերդ և քու գիրքիդ
մէջ՝ երկայն ժամանակ ժամատակարար չէի կե-
նար: Երկու օր առաջ փրկանքս վճարուած կը
լինէր, և լուս գիտեմ թէ ո՛վ պիտի հաւաքէր
գումարը: — Ամուսնացած չեմ:

— Այլ:
Ոչէ ուրեմն, ըսածս չէս ըմբռնէր: Դար-
ձիր բնակարանդ և սիրելի եղբր: Քեզի հարբա-
տանալու գեղեցիկ առիթ մ'առնէ՞ք դրի, եթէ
անկէ չօգտուիս՝ անյաղաքի մեկն ես, և եթէ
զիս քու բարերարացդ կարգը չցատես՝ ապե-
րխա ես:

ԶՄարիանն և իւր մայրը ազգեր քով նստած
գտայ:

Իրենց խոստացուած արշախիռն դեռ չէկած,
իրենց ամաղանակները աննամբ կարծիքներու
զբաղած էին: Աւազակներն իրենց գերման, կամ
լաւ ևս առատան և առաքատի կտաւ կարելու
յարմար ստեղ յոգացեր էին: Երբեմն երբեմն
գործերնին կ'ընդհանար և Աթէնքի տունե-
րուն վրայ մաղձատ հայեցուածք մը կ'արձա-
կէին. գառն էր այնչափ մօտ անտեղ զբաղաբը
և հոն չկարենայ մտնել, բայց եթէ հարուր հա-
զար ֆրանք վճարելով: Հարկուցի թէ ինչպէս
անցուցին փոքրը: Իրենց առուած չոր պատաս-
խանէ խմցայ որ աւելի աղէկ կ'ընէի եթէ խօ-
սակցութիւն չընէի: Այն վայրկեանին էր որ առա-
ջին անգամ Մարիաննայի մաղբը կը տեսնէի:
Բայց զգալով որ և յետ ընդ երկար յարգարանաց
առուուկին մէջ, թողուց որ արևուն առջև չոր-
նան մաղբը: Պիտի չկարենայի հաւատալ թէ կին
մը այնպիսի առատ մեծաքանակ խոսակցի կա-
րենայ ունենայ: Շագանակի գունով երկայն մա-
ղբն այստեան վրայ և ուսող ետև սփռուած էին:
Բայց բաղնիքէ լեւծ կանանց մաղբերուն պէս
խառնխուռն չէին տարածուած: Իբրև կուտա-
կեալ այլև կը բալարէին, նման ճակի մը մակե-
րուութիւն՝ զոր հողմին մը թեթեւակ շարժէ: Լոյսն
այն կենդանի անտառիկին մէջէն թափանցելով՝
քաղցր և թաւշանման պայծառութիւնս կը
գունաւորէր, և իւր գէմքն այսպիսի չըմանա-
կի մը մէջ ամենաճիշդ մամուլապատ վարդի մը
կը նմանէր: Ըսի ձեզ, պարոն, թէ ոչ երբեք
անծ մը սիրեցի. և յիրաւի, չէի սկսիր օրերողէ

մը՝ որ զիս աւազակ կը համարէր: Բայց կրնամ
խոստովանիլ, առանց ըսածիս հակասելու, որ աւ-
գեցի կենտցս վառնգով՝ Հաճի-Ագաւորսի ձի-
բաններն այս գեղեցիկ մաղբերն ազատել:

Խորհրդակցելով թեան գալով՝ փախստեան ծրա-
գիր մը մօքիս մէջ յօրինեցին, որ թէպէտ յան-
գուգն էր բայց ոչ անկարելի: Մեր բնակարանն
երկու ելք ունէր, մէկն գէպ 'ի թագաւորին սե-
նեակի կը տանէր, միւսն գահավիթի մը վրայ: Հա-
ճի-Ագաւորսի սենեկէն փախչելն անմտուութիւն
էր. գարձեալ պէտք էր անցնիլ աւաղակաց բա-
նակեաղն և պաշտպանութեան երկրորդ գիծը՝
զոր շուռներ կը պահէին: Կը ձնար գահավիթն:
Կարեւորելով անդունդին վրայ, տեսայ որ ժայռն
թէպէտ գրեթէ ուղղահայեաց, բայց բաւական
անհարթութիւններ, խոտերու փնջեր, թփիկ-
ներ և ամեն տեսակ արգելքներ ունէր, որովք
կարելի էր առանց ջանխիտուելու վար իջնել:
Այլ այս կողմէս փախուստը վառնաւոր ընդոյն
ջրվիժն էր: Մեր սենեկէն գուրս վազող ա-
ռուակն լեւան կողին վրայ ահաւոր կերպով թա-
փող ջրվիժ կը ձևացնէր: Իտրձեալ, գոժուր
էր անտարբեր կենալ՝ գլխի վրայ այսպիսի ջրոյ
հասանք մ'ունենալով, և առանց հաւատարակը
առնութիւն կորսնցնելու վար իջնել:

Բայց արգելք հեղեղապին ընթացքը փոխելու
միջոց մը չկար:

Թեւեալ մեր բնակած վայրն լաւ ևս քննելով,
խմցայ առանց ամենեւին արարկուսանաց տեղիք
ձնալու՝ որ հոն մեզմէ առաջ՝ ջրոց ընդունարան
եղած և մեր խուցն ցամաքեալ լիճ մ'էր: Մեր
ոտից տակ աճող դրոգին մէկ անկիւնն վերցոցի, և
և առուակին ջրէն (թանձրացած խիտ խաւ մը
գտայ: Որ մը կամ երկրաշարժներ՝ որք այս լե-
րանց վրայ յաճախ կը հանդիպին, թուովը տեղէ
մը պատճառ են: Կամ ժայռին մէկ փափուկ երակն
ջրոյն տեղիք առած է, և բոլոր հեղուկի իւր ան-
կողնէն գուրս վազէր է: Տառն ոտք երկայն և
երեք ոտք լայն առուակ մը զայն մինչև լեւան
միւս կողմը կը տանէր: Այնչափ տարիներէ
'ի վեր քացուած անցքը օրցելու, և ջրէն ի-
րենց առաջին ընդունարանին մէջ փախչելու հա-
մար, երկու ժամուան տըխտանք բաւական էր:
Թաց ժայռերը ցամաքեցնելու համար ժամ մը
լիւրի կը բաւէ, և փշեղային սղոխն մեկէն ձամ-
բան կը իջընդնէ: Պատրաստեալ այսպիսի ա-
մենայն ինչ, մեր փախստեան համար քանուու-
հինգ վայրկեանէ աւելի պէտք չէր. մէկ մը որ
լեւան ստորոտն հասնէինք, Աթէնք գիմաշխիս
էր. աստեղք կ'առաջնորդէին մեզ. ճամբաներն
պաշտով էին, բայց աւաղակն անդիպելու
վառնալից պատահէինք: Երբ թագաւորն այցելու-
թեան գար մեղի առաւօտը՝ իմանալու համար թէ
ինչպէս անցուցեր ենք զգիշերը, պիտի իմանա
որ վաղելով անցուցեր ենք և ինչպէս ամեն
հասակի մէջ բան մը կ'ոտանոյ մարգա՛ ինքն ալ իւր

Ֆիասովդ պիտի հասկընար թէ միայն իւր անձին վրայ պէտք է վտարահիշ, և թէ զբանտարկեալները պահելու համար ջրվէժի մը հետ կուսն գաշին. քննանհաստատ է ։

Այս Ժրագիրն այնչափ սքանչելի երեցաւ ինծի, որ անմիջապէս յիս Ներշնչողին յայտնեցի զայն ։ Մարտանա և Սիմէոն Տիկիրն Նախ ունկիգիր եղան ինծի, ինչպէս խոհեմ գաւառիկք ունկըն գիր կը լինին գրգռող սպառնելի մը ։ Սակայն եւ ըրտասարգ Անգղիոհւհին առանց սարսփեղու անգուսնի խորութիւնը գիտելով, « Կարելի է իջնել, ըստ, բայց ոչ առանձին, այլ զորաւոր պարունակէին օրն օրն թեմք ։ Ուստի էք, թաղար » ։

Պատասխանեցի, առանց գիտելու թէ ինչ պատճառաւ. « Կը լինէ՞ թէ յիս վտարահիշք » ։ Այս խօսքերս, զոր մասնաւոր գիտմունքով մը չէի ըսած, անշուշտ անպարկէտ իմաստ մը կը պարունակէին. վասն զի նա գլուխը դարձընելով կարմրեցաւ. « Պարոն, պատասխանեց, կարելի է որ վրագ Ծուռ գառաստան ըրինք. թշուառու թիւնն զմորգս կը դառնացնէ ։ Կը հաւատամ իրաւջնէն որ քով իրտասարգ մ'էք » ։

Ըսեցու տակն հաճելի բան մը կրնար գտնել. բայց այնպիսի անոյշ ձայնով մը և թափանցող հայեցողածով մը այս կէս մեծարանքն ինծի ըրաւ, որ մեծապէս զգածուեցայ ։ Յիշաւի ստողք է, պարոն, որ երգելու կերպը զիգանակն ընդունելի կ'ընէ ։

Իւր շնորհակցի ձեռքն առ իս երկընցուց, և ես արգէն հինգ մատերս երկընցուցեր էի զայն սեղ. մեղու համար ։ Բայց յանկարծ միտքը փոխեց և շուխտը զարնելով ըսաւ. « Ուստի պիտի գտնէք թուգի մը համար պէտք եղած ինքնութիւնք » ։

- Մեր ստիգ տակն ես, մարգագետինն ։
- Զուրն զայն կ'առնու կը տանի ։
- Բայց ոչ երկու ժամէն առաջ ։ Մի զմէ վեր. ըր թող սողդէ ։

— Արէկ, ըսաւ. — Այս անգամ տուաւ ձեռքը՝ զոր չորմանց մերձեցուցի. Բայց այս յեղեղով ձեռքն երազութեամբ մը ետ քաշուեցաւ. — « Գիշեր ցերեկ հակողութեան տակ ենք, մտածե՛ր ես այս բանս » ։

Վայրկեան մ'ալ չէի մտածած այս բանին վրայ, բայց և այնպէս հաստատուն միտքս դրեր էի՝ որ արգէնքերը չէին կրնար այլ ևս յետս կեցնել ։ Անպիտի հաստատութեամբ մը պատասխանեցի որ ես իսկ զարմացայ. « Քորֆուցի՞ն ։ Ես զինքը կը հագամ ։ Զինքը Ծառի մը կը կպսեմ » ։

- Կը պուռայ ։
- Կը սպաննեմ ։
- Իսկ զէնք ։
- Իրմէն կը գողմամ. — Կորաւ ձեռքն համբու. բեւ չկարենալէս մերը՝ գողնալ, սպաննել, այս ամէնն անակն կ'երևէր ինծի ։

Սիմէոն Տիկիրն հաճութեամբ մտիկ կ'ընէր և կարծես թէ իւր նայուածքով և շարժուածքով

հաւանութեան նշաններ կու տար ։ « Արելիք պարոն, ըսաւ, երկրորդ գաղափարդ առաջնէն լաւագոյն է, այո, շատ աւելի լաւ. ոչ երբեք պիտի հաւանէի փրկանք վճարել, թէ՛ք ստիգ ալ լինէր որ պիտի կարենամ վերստին ձեռք բերել զայն ։ Կրկնեցէք ինծի ուրեմն, խնդրեմ, ինչ որ կը խորհէք ընել զմեզ փրկելու համար » ։

— Ամէն բանի կը պատասխանեմ, տիկին ։ Այսօր գաշոյն մը կը գտնեմ ինծի համար ։ Այս գիշեր աւազակներն կանուխ պիտի ննջեն, և թանձր քուսն մը պիտի ունենան, ժամը տասնին կ'ըլլեմ, մեր պահապանը կը պրկեմ, բերանը գայլ գնելով կը գողնեմ, և եթէ պէտք լինի կը սպաննեմ ։ Ընդհանրապէս պարտութիւն չէ, այլ զիջատուութեան վճռող կատարումն. մէկուն տեղ քսան մահուան արքանի է ։ Ժամը տասն ու կեսին յիսուն քառակուսի ոտք մարգագետինն կը հաւնեմ, դուք ալ առուստիկն եղբրը կը բերէք, ես թումբը կը շինեմ, ամբողջ գործը մեկուկէս ժամ մը կը կատարուի ։ Նոյն միջոցին կէս գիշեր կը լինի. Մենք կ'աշխատենք մեր ըրածը հաստատել, մինչդեռ աղբին մեր ձամբը կը չորցնէ ։ Ժամը մէկ կը զարնէ, զորիորդ ձախ լինիս վրայ կ'առնու, մեկուկէս մինչև այն պատասխանածքը կը սահինք. այն խոտի երկու փունջերով զմեզ հաստատուն կը բռնենք. կը հասնինք այն վայրենի թզենուոյն, և այն գալուս կողմոյն կուճընամ՝ կը հանգիշեք. այս պարաւանգին երկայնութեամբ սողալով՝ կ'երթանք մինչև բազմաթիւ կարմիր ժայռերը, խոռոչին մէջ կ'առնունք, և ահա ազատ ենք ։

— Աղէկ. իսկ ես ։

Այս նմ զոյլ մը պաղ ըրոյ պէս եռանդեանս վրայ թափեցաւ ։ Ամէն բան յառաջագոյն չի գիտուիր. Սիմէոն Տիկիրն ազատութիւնը մտցեր էի ։ Ես գառնալ զինքն առնուլ մտածելն անգամ անտեղի էր, վասն զի առանց սանդուխի վեր ելլել անկարելի էր ։ Բարի տիկինն այլալուծութիւնս տեսաւ, և աւելի գթութեամբ բան թէ դժկամակութեամբ ըսաւ ինծի. « Թրուտա պարոն, գիտցիր որ բանաստեղծական մտածութիւններն միշտ պակասութիւն մը կ'ունենան ։ Թող առե՛ք ինծի առաջին գաղափարին վրայ մնալ և ապասել սպայակուտին ։ Անգղիացի եմ, և հին սովորութիւն մ'ըրած եմ ինծի օրինաց վրայ վտահել ։ Դարձեալ, Արէկը սպայակոյտը կը ճանչնամ, տեսայ զիրենք պալատան հրապարակին մէջ որ ի մարտ կը պատրաստուէին ։ Դեղչեցիկ մարդիկ են, և Յունաց համար ըստ բաւականի վայելուչ ։ Երկայն ընչացք և մոլորաւոր հրացաններ ունին ։ Տհաճութիւն մը չիին ձեզի ըսել՝ իրենց զմեզ այս տեղէս պիտի հանեն » ։

Քորֆուցին ներս մտաւ այս խօսքին վրայ և զիս պատասխանատուութեան օգտակար Տիկինաց համար աղախին մը կը բերէր ։ Բաւական գեղեցիկ Ալպանուհի մ'էր, թէպէտ և տափաքիթ ։ Երկու

աւազակք որ լերան վրայ կը թափառէին զինքը բռնէր էին մինչդեռ հագուած սգուած իր մօրը և փեսին հետ կ'ուղևորէր: Քարերն 'ի գուժ շարժելու չափ կ'աղաղակէր, բայց զինքը միևիժաւ ընցին խոստանալով ազատ թողուլ տասնուհինգ օրէն և վարձը հատուցանել: Համակամեցաւ քաջութեամբ և գրեթէ կ'ուրախանար իսկ այս գոթաղղութեան վրայ որ իր օժիտը պիտի յաւելլոր: Բարեբաղդ երկիր՝ ուր սրտի վէրքերն հինգ ֆրանքով կը բժշկուին: Այս իմաստասէր աղախինն Սիմէն Տիկնոջ մեծ օգնութիւն մը չըրաւ, իւր սեռին վերաբերեալ աշխատութիւններէն միայն հողագործութիւն գիտէր, իսկ ինչ կեանքս անտանել ըրաւ: Վասն զի սովորութիւնն ունէր խստոր կրծելու՝ իբրև քաղցունեի և միանգամայն պչրանացնելով, ինչպէս Համպուրկի կանայք ակոսներուն ոտակ շաքարներ կտարեւելով կ'ըշբօսնէին:

Սրն անցաւ առանց ուրիշ դէպք մը հանդիպելու: Երկրորդ օրուան երկայնութիւնն ամենուս անտանելի եղաւ: Քորֆուցին վայրկեան մ'ալ զմեզ էէր թողուր: Մարիանն և իւր մայրն հորիզոնին վրայ զսպալակոյցը կը գիտէին և բան չէին տեսներ: Իսկ ես որ գործունեայ կէնաց վարժեք եմ, անգործութեան վիճակիս մէջ ինքզինքս կ'ուռեի:

Շարունակելի

Կրնայի՞ հակողութեան ներքե՜ լերան վրայ ասպին անգին երթալ և բոյսեր հաւաքել: Բայց չեմ գիտեր ինչ բան զիս այս կանանց քով կը բռնէր: Գիշերն աղէկ չէի քնացած: Փախստեան գաղափարն միշտ մտքիս մէջն էր: տեսեր էի Քորֆուցին պառկէլէն առաջ իւր գայլոյնը դրած տեղը: Բայց մատնութիւն ըրած կը համարէի եթէ առանց Մարիաննայի ինքզինքս ազատէի:

Ետքալծ առաւօտն ժամը վեցին մտերեւ՝ անտվորագմուկ մը զիս դէպ 'ի թագաւորին սենեակը հրաւիրեց: Սնմիջապէս զգեստաւորեցայ, որովհետեւ առանց հանուկելու անկողին կը մտնէի:

Հաճի՜-Սպաւրոս իւր խմբին մէջ ոտքի վրայ աղմկայող ժողովքի մը գլուխ կեցեր էր: Իսլոր աւազակներն զինեալ՝ պատերազմի պատրաստուէր էին: Տասն կամ տասներկու արկեղք, զորս ամենէն չէի տեսած, սայլերու վրայ դրեր էին: Գուշակեցի որ անոնց մէջ կահ կարասիք պիտի լինին, և թէ մեր տեաք բանակը փոխադրելու կը պատրաստուէին:

Քորֆուցին, Վասիլ և Սոփոկլէս կարգէ դուրս աղաղակաւ խորհուրդ կ'ընէին, և ամենքն ալ միանգամայն կը իրօսէին: Հեռուէն յառաջապահ խմբին (չանց) հանգը կը ըսուէր: Պատառառուն զգեստներով սուրհանգակ մը առ թագաւորն վազելով աղաղակեց. Սպալակոյտն:

Ե. ԱճՈՌ

ՄԱՆՐԱՎԷՊ

Մ Ի Օ Ր Ե Ս. Յ Թ Ս. Գ Ս. Ի Ո Ր

Իլիպպոս Գալն, դուքս Պուրկոյնի, կոմս Ֆիանտրիոյ, իշխան հարաւային Ստորին-Նահանգաց, և Պաւիէրայի Յակոբիկի հրաժարելով Վրն՝ կոմս Հօլանտայի, Չելանտայի, և Ֆրիլի, գնաց այս նոր ժառանգած երկիրներուն հպատակներէն հաւատարմութեան երգումն ընդունելու համար: Իրեն հետ էր նաև իդպպէլա իւր նորահաս ամուսինն, որոյ 'ի պատիւ մեծամեծ հանդէսներ տուաւ, Հօլանտայի Լա-Հէյ քաղաքին արքունական պալատին մէջ:

Այս զուարճութեանց ժամանակ, հանդիպեցաւ նաև դիպուած մը, որոյ դիւցազն էր գինեմուլ մը, որ և իր բովանդակ կենաց ընթացքին մէջ բոլոր քաղաքը կը գայլթակղեցընէր: Եւ այս դէպքս շատ անգամ ներկայացուցուած է թատրոններու մէջ, բայց միշտ մեծ փոփոխութեամբ: Հայրն Տիւսէրսօ դը պրոցական գեղեցիկ կատակերգութեան վերածած է: Իսկ մենք այս եղանակն դէպքս հաւատարմաբար կը ներկայացընենք, հիմնեալ ստուգապատեմ աւանդութեանց վրայ: